

DOI: <https://doi.org/10.28925/3041-1505.2026.722>

УДК 75.071.1(438+477)Семирадський:7.03:39

Стецюк Анастасія Денисівна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти,
Київський столичний університет імені Бориса
Грінченка,
Київ, Україна
e-mail: adstetsiuk.fomd22@kubg.edu.ua
ORCID: 0009-0003-2075-5849

Stetsyuk Anastasia Denisivna,
a student of the first (bachelor's) level of higher education,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
Kyiv, Ukraine
e-mail: adstetsiuk.fomd22@kubg.edu.ua
ORCID: 0009-0003-2075-5849

**МАГІЯ ОБРЯДОВОСТІ У КАРТИНІ
ГЕНРІХА СЕМИРАДСЬКОГО
«НІЧ НА ІВАНА КУПАЛА»**

**THE MAGIC OF RITUALISM IN THE PAINTING
“ST. JOHN’S EVE” BY HENRYK SIEMIRADZKI**

Анотація. У статті здійснено детальний мистецтвознавчий аналіз картини Генріха Семирадського «Ніч на Івана Купала». Дослідження створене для репрезентації композиційних особливостей твору, світлотіньового та колористичного моделювання, також образної системи твору.

Основну частину статті приділено інтерпретації

народного обряду Івана Купала у контексті академічного та романтичного живопису другої половини ХІХ століття. Проаналізовано смислове навантаження головних елементів картини, зокрема образу води, вогню, природного середовища, що відображають традиційні уявлення української культури.

Також розглянуто місце картини у творчості художника та в ширшому контексті розвитку європейського і українського мистецтва. Визначено, що картина поєднує риси академізму та романтизму, формуючи цілісний художній образ купальської ночі. У результаті дослідження встановлено, що твір має художню та етнокультурну цінність, оскільки відображає традиції та світоглядні уявлення українського народу.

Ключові слова: мистецтвознавчий аналіз, народні обряди, Іван Купала, академічний живопис, символіка, українська культура, ХІХ століття.

Abstract. The article provides a detailed art historical analysis of the painting *St. John's Eve* by Henryk Siemiradzki. The study is aimed at presenting the compositional features of the artwork, as well as its chiaroscuro and color modeling, and the overall figurative system of the painting.

The main part of the article focuses on the interpretation of the folk ritual of Ivan Kupala in the context of academic and Romantic painting of the second half of the nineteenth century. The semantic significance of the key elements of the composition is analyzed, in particular the images of water, fire, and the natural environment, which reflect traditional concepts of Ukrainian culture.

The study also examines the place of the painting within the artist's oeuvre and in the broader context of the development of European and Ukrainian art. It is determined that the

painting combines features of academicism and romanticism, forming a holistic artistic image of Kupala night. As a result of the research, it is established that the artwork possesses both artistic and ethnocultural value, as it reflects the traditions and worldview of the Ukrainian people.

Keywords: art historical analysis, folk rituals, Ivan Kupala, academic painting, symbolism, Ukrainian culture, 19th century.

Вступ. Протягом багатьох століть та дотепер традиційна культура українського народу є невичерпним джерелом для натхнення місцевих та іноземних митців. Фольклорність обрядових свят та народних звичаїв було широко відображені у живописі 19 століття, через розвиток у дослідженнях етнографії та фольклористики, що репрезентувалось через усвідомлення власної культурної спадщини народу. Серед багатьох, надзвичайно вирізнялась творчість Генріха Семирадського. У темі народного побутового та святкового життя, його творчість характеризується увагою до традицій українського села. Йому притаманне прагнення передати містичну атмосферу народних свят у всіх етнографічних деталях.

Генріх Семирадський є видатним представником польсько-українського академічного живопису другої половини 19 століття. Його творчу діяльність можна охарактеризувати масштабною композицією, майстерністю у використанні світлотіні та увагою до історичних й міфологічних сюжетів. Основними темами, які були обрані митцем, були античні та біблійні історії, але водночас художник цікавився народною культурною спадщиною.

Постановка проблеми. У сучасних українських мистецтвознавчих дослідженнях особливої актуальності набувають роботи, пов'язані з відображеннями традиційної

народної культури, що неабияк впливає на національну самоідентичність. Зокрема, до таких належить картина Генріха Семирадського «Ніч на Івана Купала», у якій зображено календарна обрядовість українців. Попри те, що творча спадщина митця досить детально досліджена, його зацікавленості в українській народній культурі приділено недостатньо уваги. У наукових роботах пріоритетним напрямом аналізу виступають академічність стилю, монументальні біблійні та античні композиції. Натомість народна обрядовість та культурна традиційність потребують детальнішого розгляду. Аналіз картини «Ніч на Івана Купала» допоможе комплексніше розкрити синтез художніх та етнографічних аспектів у творчості Генріха Семирадського. Не менш важливим є дослідження впливу роботи митця на осмислення національного культурного спадку у живописі 19 століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчі здобутки Генріха Семирадського неодноразово ґрунтовно досліджувались у працях українських та зарубіжних мистецтвознавців. Серед них були Павло Білецький, Дмитро Степовик та Володимир Рубан. У роботах представлених науковців детально розглядається розвиток академізму у творчості митця. Дослідники вирізняють його потяг до ідеалізованих образів, котрі визначаються високим ступенем композиційної гармонії.

Натомість зацікавленість художника в українській народній культурі та обрядовості недостатньо висвітлена у науковій літературі. Етнографічний аналіз діяльності Генріха Семирадського також провів Олекса Воропай, але у своїх наукових працях дослідник обмежився розглядом народних культурних аспектів, не заглиблюючись у питання образотворчого мистецтва. Таким чином, поза полем зору автора залишився внесок митця у живопис 19 ст.

Мета статті. Мистецтвознавчий аналіз та визначення композиційних, стилістичних та символічних рішень у картині Генріха Семирадського «Ніч на Івана Купала», також визначення її значення для жанрового живопису 19 ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Генріх Семирадський народився у 1843 році та за свої 58 років життя зміг стати видатним україно-польським представником академічного живопису 19 століття. Здобуваючи знання в Імператорській академії у Санкт-Петербурзі, що, на жаль, було єдиною можливістю отримання мистецької освіти для молодих український митців, він сформував свій художній стиль.

У власній мистецькій практиці митець поєднував елементи реалізму та романтизму зі сталими традиціями академічного живопису. Основними сюжетами його творів були історичні події та античні або біблійні історії, які художник майстерно розкривав на масштабних панорамних полотнах. Найвідомішими гігантськими картинами митця є «Світочі християнства (Смолоскипи Нерона)», розмір якої становить 3,85 x 7,04 метра, «Фрина на святі Посейдона в Елевзині», чий формат сягав 3,9 × 7,63 метра та «Християнська Дирця в цирку Нерона», параметри якої були 2,63 × 5,34 метра. Схема композицій Семирадського зазвичай складалась зі складних багатофігурних образів, детально проробленого пейзажу та ефектних світлотіньових рішень.

Значну частину життя митець пропрацював у Римі, вбираючи у свою творчість італійську сонячну яскраву погоду та архітектурну античну культуру, що стали важливими впізнаваними елементами його стилю. Не зважаючи на це, Генріх Семирадський зберіг цікавість до української культури, проявляючи її у фольклорних сценах у своєму живописі.

У другій половині 19 століття митець створив «Ніч на Івана Купала», звертаючись до української народної тематики. Подібна творча спрямованість була викликана зростанням інтересу до науки етнографії по всьому світі, що впливало на формування національної самосвідомості та осмислення народної культури.

Свято Івана Купала має дохристиянське походження та присвячене важливим природним чинникам: сонцю, воді та родючості. Таким чином воно є одним з найдавніших український календарно обрядових свят. Канонічна обрядовість та затверджені часом та традицією ритуальні дії збереглися у народі навіть після прийняття християнства та поєднання сакральної події з днем Івана Хрестителя.

За автентичними віруваннями, саме під час купальської ночі сила природи досягає піку, тому цей період вважався особливими у культурі давніх східних слов'ян. Місцеві уявлення полягають у набуванні рослинами цілющої сили та впливу на власне майбутнє через певні магічні дії. Найбільш важливим елементом свята був вогонь. Розпалювання багать було необхідним для очищення від злих сил та забезпечення здоров'я громаді. Було прийнято молоді збиратись довкола вогнища, співати певні ритуальні пісні, робити танцювальні рухи хороводного типу та стрибати через полум'я.

Не менш інтригуючою частиною купальського свята є легенда про квітку папороті. Її сутність складає вірування, що вона розквітає лише раз на рік, конкретно у ніч на Івана Купала. Той, хто зможе знайти цю квітку у своїй місцевості, за легендою, отримує здатність до успішного пошуку прихованих скарбів та до розуміння мови природи. Такі елементи обрядового дійства навіювали сакральність та містицизм, що містить також певну загадкову романтику та поетичність, що створювало неабияку зацікавленість творчих людей у цій тематіці.

Полотно Генріха Семирадського «Ніч на Івана Купала» було створене за рахунок подібної зацікавленості та зображує сцену святкування купальської ночі. Група молодих людей розташовані у центрі композиції та мають деталізовано переданий народний одяг. Персонажі зображені у традиційних костюмах та у жінок присутні на головах вінки з польових квітів, що є важливим атрибутом обрядового святкування, адже вони підкреслюють ритуали ворожіння, що характерно для купальських сцен.

Чоловіки вдягнуті у святковий характерний селянський одяг, що виявляється у сорочках та поясах. Нічний пейзаж, зображений у картині створює власний образ окремого персонажа, який є не менш важливим у загальному контексті композиції. Яскравий місяць у небі, що створює контрастні відблиски у воді та загадкові силуети дерев відображають атмосферу таємничості та містицизму у роботі. Подібна увага до деталей натякає на етнографічну цікавість художника до обраної теми.

Центральним елементом композиції полотна є багаття, навколо якого побудовані інші фігури. Безпосередньо цей елемент слугує основним джерелом світла у роботі та найбільше привертає увагу глядача. На передньому плані розташовані людські постаті, зображені у варіативних природних пластичних рухах, тоді як деталізований, натомість контрастний, пейзаж створює задній план картини.

Колористичне рішення композиції побудоване на глибокому контрасті теплого світла від багаття та холодних тональностей нічного пейзажу, що створює майстерне світлотіньове моделювання. Полум'я вогню утворює освітлення фігур людей за допомогою теплих жовтих та помаранчевих відтінків. Тим часом, навколишній простір передається через холодні темні сині та зелені відтінки,

що занурює глядача до внутрішнього простору роботи та створює ефект фізичної присутності. Варто зазначити, що таким чином митець також майстерно моделює тривимірне середовище, яке розширює межі полотна.

Стилістична особливість картини полягає у поєднанні сталої академічної мистецької традиції з романтичним світосприйняттям, що цікаво розкривається на тлі жанрової композиції. Академізм у візуальному ключі картини легко зчитується через чіткість структури твору та ретельно вимальовані етнографічні деталі та анатомічно правильна пластика людського тіла.

Академічний стиль характеризуються у гармонійній та точній побудові анатомії фігур. По готовому полотну можна помітити, що Генріх Семирадський приділяє досить багато увагу їхнім рухам та позам. Таким чином містична сцена купальської ночі набуває реалістичності та переконливості, що неодмінно впливає на етнографічну достовірність обрядових дій.

Естетика романтичного стильового напрямку у картині характеризується емоційним настроєм святковості та сакральності. Особлива атмосфера, що зображує вплив стилю, змальовується за рахунок нічного неба, палахкотіння багаття та згуртованості людських фігур до центрального елементу композиції.

Емоційне піднесення персонажів та романтичний пафос події поглиблюється завдяки зверненню загалом тематики народного обрядового свята. Свято Івана Купала має експресивний емоційний вплив за своєю структурою, за традиціями, воно асоціюється коханням, магією, природою та молодістю. Зображуючи сцену купальської ночі художник навмисно утворює синтез академічного стилю з романтичним для покращення сприйняття глядачем на чуттєвому рівні.

Досліджуючи картину Генріха Семирадського «Ніч на Івана Купала» варто не оминати увагою символіку образів. Тематика календарно обрядового свята передбачає багатий символічний зміст, що набуває особливої ваги в контексті купальської ночі, який неможливий у зображенні без власних сакральних атрибутів.

Обряд пов'язаний з дохристиянськими уявленнями про функціонування світу, тому центральним образом у сюжеті роботи є вогнище. Крім створення цікавого світлотіньового рішення, воно має додатково функцію передачі символічних значень. За народними традиціями вогонь очищує та захищає від злих сил, тим самим додаючи життєвої енергії виконавцям різноманітних ритуальних дій.

Семантичне наповнення також має інший важливий елемент пейзажу, зокрема вода. У народній культурі її значення полягало у відродженні, родючості, рівномірного плину життя. Також водойма є важливою частиною ворожіння та ритуальних практик свята. Через подібне смислове навантаження купальську ніч прийнято зображувати біля річок або озер.

З етнографічних досліджень Івана Купала можна дізнатись, що природа є активним учасником обрядових дій, тому створення деталізованого та сенсорно-змістовного пейзажу було вкрай важливо для зразкового відображення теми, що характерно для творчих напрацювань Генріха Семирадського у його інших роботах також. Таким чином, можна зробити висновок, що митець професійно відображає традиційні уявлення про синтез природи та людини, використовуючи потрібний символізм обрядового свята.

Образи людей у композиції характеризуються динамікою та природністю у різноманітних рухах.

Деякі персонажі танцюють, інші розмовляють або спостерігають за багаттям, подібна варіативність додає до роботи енергійності. Люди на картині зображені узагальнено, не змальовуючи конкретних особистостей. Таким чином митець створює образ, котрий відображає народну спільноту. Візуальна репрезентація людей тісно пов'язана з навколишнім середовищем, що утворює єдину гармонійну систему, яка яскраво транслює світоглядні уявлення української обрядової культури.

Тема народних святкування була широко популярна у мистецтві 19 століття, багато митців звертались до подібних сюжетів для відтворення своєї національної самоідентичності. Зокрема, цим характерна також творчість Костянтина Трутовського, яка вирізняється увагою до автентичності у побутових зображеннях та яскравістю характерів персонажів. Ця тенденція простежується і в картинах Миколи Пимоненка, котрий змальовував свята та традиції українського села. Натомість митець у своїх роботах надавав перевагу зображенню атмосфери народності у житті людей.

На відміну від образотворчих стратегій згаданих живописців Семирадський більше тяжів до академічної традиції, яку він вдосконалив перебуваючи під впливом італійської культури, через це картина «Ніч на Івана Купала» відзначається монументальністю та декоративністю.

Висновки. Мистецтвознавчий аналіз картини Генріха Семирадського «Ніч на Івана Купала» слугує для наголошення актуальності вивчення художнього бачення народної тематики українських митців, які перебували закордоном та у середовищі інших соціокультурних явищ.

У картині митця поєднуються витончений та розроблений до бездоганності в Італії академічний стиль з романтичною складовою у відображенні почуттів щодо

власної культурної спадщини, яка розкривається у сцені унікального та автентичного календарно обрядового свята. Митець будує складну композицію та яскраво змальовує контраст кольорів у світлотіньових моделюваннях, що створює сильний художній образ.

Картина також має етнографічну цінність через детальне зображення традиційного одягу та головних атрибутів свята у вигляді вогню, вінків, води та природного сакралізованого пейзажу.

Викладене вище дозволяє констатувати, що твір Генріха Семирадського «Ніч на Івана Купала» має важливе художнє значення для української мистецької спадщини. Робота є відображенням народного свята та демонструє збереження національної самосвідомості навіть при тривалому перебуванні в осередку іншої культури.

Список використаних джерел:

1. Білецький П. Українське мистецтво другої половини XIX століття. Київ : Мистецтво, 1981.
2. Голубець М. Історія української культури. Львів : Світ, 1991.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу. Київ : Оберіг, 1993.
4. Степовик Д. Історія українського мистецтва. Київ : Либідь, 2004.
5. Макаров А. Світ українського мистецтва. Київ : Мистецтво, 2005.
6. Павлюк С. Українська етнографія. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2005.
7. Найден О. Українське народне мистецтво. Київ : Мистецтво, 2009.
8. Шмагало Р. Мистецтво України XIX століття. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2010.

9. Історія українського мистецтва : у 6 т. Київ : АН УРСР, 1967.

10. Українська художня культура / за ред. Л. Масол. Київ : Вища школа, 2006.

11. Енциклопедія історії України : у 10 т. Київ : Наукова думка, 2005.

12. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість. Київ : Знання, 2005.

13. Пошивайло О. Народна культура українців. Київ : АртЕк, 2001.

14. Рубан В. Український живопис ХІХ століття. Київ : Наукова думка, 1986.

15. Таранушенко С. Українське мистецтво. Київ : Мистецтво, 1993.

References:

1. Biletskyi P. Ukrainian Art of the Second Half of the 19th Century. Kyiv: Mystetstvo, 1981.

2. Holubets M. History of Ukrainian Culture. Lviv: Svit, 1991.

3. Voropai O. Customs of Our People. Kyiv: Oberih, 1993.

4. Stepovyk D. History of Ukrainian Art. Kyiv: Lybid, 2004.

5. Makarov A. The World of Ukrainian Art. Kyiv: Mystetstvo, 2005.

6. Pavliuk S. Ukrainian Ethnography. Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2005.

7. Naiden O. Ukrainian Folk Art. Kyiv: Mystetstvo, 2009

8. Shmahalo R. Art of Ukraine of the 19th Century. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 2010.

9. History of Ukrainian Art: in 6 volumes. Kyiv: Academy

of Sciences of the Ukrainian SSR, 1967.

10. Ukrainian Artistic Culture / edited by L. Masol. Kyiv: Vyshcha Shkola, 2006.

11. Encyclopedia of the History of Ukraine: in 10 volumes. Kyiv: Naukova Dumka, 2005.

12. Lanovyk M., Lanovyk Z. Ukrainian Oral Folk Art. Kyiv: Znannia, 2005.

13. Poshyvailo O. Folk Culture of Ukrainians. Kyiv: ArtEk, 2001.

14. Ruban V. Ukrainian Painting of the 19th Century. Kyiv: Naukova Dumka, 1986.

15. Taranushenko S. Ukrainian Art. Kyiv: Mystetstvo, 1993.